

Yazar Bilgileri Author(s)

Dr. Öğr. Gör.

Mahmut Yusuf MAHİTAPOĞLU

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Kelam

mahmutyusuf.mahitapoglu@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6719-7045

Künye Bilgisi

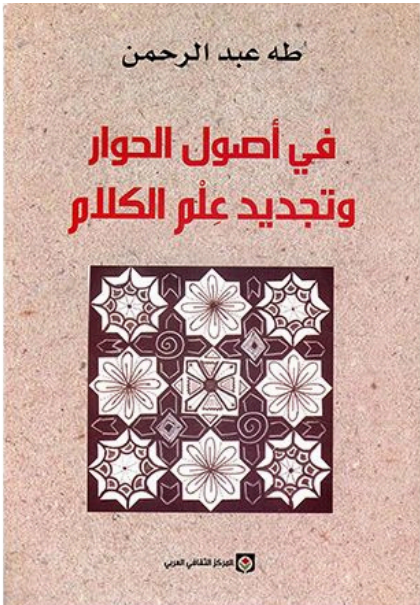
Taha Abdurrahman, *Fî Usûli'l-Hivâr ve Tecdîd-i 'İlmi'l-Kelâm*.

Dârülbeyzâ: el-Merkezü's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 2020.

175 sayfa.

ISBN: 9789953681566

Kitap İncelemesi / Book Review

Anahtar Kelimeler / Keywords

Kelâm / Kalâm

Mantık / Logic

Münazara / Debate

Taha Abdurrahman / Taha Abderrahman

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

22/09/2024

Kabul Tarihi / Accepted

31/10/2024

Atıf / Citation

Mahitapoğlu, Mahmut Yusuf. “Taha Abdurrahman, Fî Usûli'l-Hivâr ve Tecdîd-i 'İlmi'l-Kelâm”. *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 2/2 (Aralık 2024), 107-121.

İslâm düşüncesi 19. yüzyılın sonlarından itibaren kelâm ilminin yenilenmesi ile ilgili birçok ismin fikirleri ve tartışmalarına şahitlik etmiştir. Genel itibarıyla bilimlerin getirdiği birtakım meydan okumalara karşı cevap vermeyi amaçlayan kelâmı yenileme çabaları daha çok İslâm'ın siyasi ve kültürel liderliğini elinde bulunduran Osmanlı Devleti'nden ulemanın yanı sıra Mısırlı ve Hindistanlı âlimlerce ortaya konulmuştur. Birtakım siyasi ve sosyal gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan bu tartışmalar günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Özellikle Irak, Mısır ve Fas gibi ülkelerden Arap düşünürler arasında kelâmın tecdidi hakkında eser telif eden birçok isme rastlanmaktadır. Fas'ta kendisine özel bir önem verilen ve 'Faslı filozof' olarak anılan, ülkemizde son dönemde bazı eserleri çevrilen ve hatırı sayılır bir okuyucu kitlesine sahip olan Taha Abdurrahman bu isimlerin önde gelenlerinden biridir.

Taha Abdurrahman'ın çalışmamıza konu olan *Fî usûli'l-hivâr ve tecdîd-i 'ilmi'l-keîâm* eseri ilk defa 1986 yılında yayımlanmıştır. Değerlendirmemizde esas alacağımız nüsha ise ikinci baskı olup, 2000 yılında el-Merkezü's-sekâfiyyu'l-'Arabî ((المركز الثقافي العربي) tarafından Dârülbeyzâ'da (Kazablanka) yayımlanmış ve 175 sayfadan müteşekkildir. Eser hacim olarak küçük olsa da değinmiş olduğu meseleler gerek klasik dönem gerekse modern dönem İslâm okumaları ile ele alınması gereken bir çalışmadır. Ayrıca eser içerisinde temas ederek derinlemesine ele almadığı bazı meselelerin varlığı Taha Abdurrahman'ın felsefesini yalnızca tek bir kitabı ile ele almanın onun düşüncesini anlamada oldukça eksik kalacağını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle onun külliyatı bir arada okunduğu takdirde düşüncesi daha iyi anlaşılacaktır. Yazar, kelâmı yenileme çabasında münâzaraya temel bir işlev tayin etmiş, İslâm düşüncesinde münâzaranın yerini ve kurallarını zikrederek aslında kelâmın da itikâdî bir münâzara olduğunu,

kelâmcıların dönemlerinin ihtiyaçlarına kimliklerinin getirdiği sorumluluktan dolayı cevaplar verdiklerini belirtmiştir. Geçmişte olduğu gibi Müslümanların bugün yaşadıkları sorunların çözümü için münâzara ve diyalogun önemini ve kelâmcıların bu anlamda rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Taha Abdurrahman'ın bu kitabının konusu kendi ifadesi ile "İslâmî gelenekte diyalektiğin metodolojisidir." Bu metodoloji temelde mantıksal ve dilbilimsel iki sorun ile alakalıdır (Abdurrahman, 2022, 56). Mantıksal sorun; Câbirî'nin İslâmî akılcılığı eksik saydığı ve Muhammed Arkun'un abartılı bir akılcılık ile ele aldığı bir tartışma alanını kapsamaktadır. Dilbilimsel alan ise bu iki ilim adamından Arkun'un İslâmî metodolojinin kurumsal bir yapı kazanmasında modern dilbilimin ulaştığı sonuçları kullanılması teklifini ve Câbirî'nin Arap dilbiliminin elde ettiği neticeleri İbn Rüşdçü felsefî düşünce hariç, entelektüel külliyyatımızın tamamına uygulamamız gerekliliği önerisini konu edinmektedir.

Fî usûli'l-hivâr'ın kaynakçasını incelediğimizde önemli kelâmcı ve düşünürlerin yanı sıra Türk okuyucusu açısından önemli olan Saçaklızade'nin (ö. 1145/1732) *Menâhicu'l-edille fi'l-keşf min akâidi'l-mille'*ye, Taşköprüzâde'nin (ö. 968/1561) *Şerhu âdâbi'l-bahs'*ine, Gelenbevi'nin (ö. 1205/1791) *Risâletü'l-kelenbevî fi âdâbi'l-bahs ve'l-münâzara*'sına ve İmam Mâturîdî'nin (ö. 333/944) *Kitâbü't-tevhîd*'ine rastlamak mümkündür. Kaynakçadaki bu çeşitlilik yazarın münâzara ile ilgili eserlere olan atıflarına ve okuma çeşitliliğine de işaret etmektedir. Ayrıca onun modern din felsefecileri, mantıkçı ve felsefecilerin eserleri ile de yakından ilgilendiğini görebilmekteyiz. Bu minvalde A. Plantinga, S. Kripke, D. Lewis, Tarski, Hume, Berkele, Malebrache gibi isimler örnek olarak verilebilir (Abdurrahman, 2000, 40, 57, 136). Taha Abdurrahman aynı zamanda kullanmış olduğu önemli Arapça kavramların Fransızcalarına yer

vermiştir. Bu hususu zikrettiği konu ve kavramları anlama açısından önemli bir noktada durmaktadır. Eserin sonunda çalışmada kullanılan Arapça ve Fransızca eserlerin bulunduğu bir kaynakça bulunmaktadır. Taha Abdurrahman ele almış olduğu konuların okuyucu tarafından doğrudan anlaşılmasında muhtemelen bazı problemlerin olacağını düşünmesi nedeniyle konunun daha iyi anlaşılması için tablolar yapmaktadır (Abdurrahman, 2000, 57, 89, 138). Bununla beraber Taha Abdurrahman eserinde bulunan bazı zorlukların okuyucuya bir seviye kazandırmaya vesile olacağını düşünür. Zira sembolik mantığın eser içerisindeki varlığı ile okuyucu aklın çalışmasına dikkat kesilecek ve bu vesile ile özüne dönme imkânı bulacaktır. Ayrıca o mezkûr eser içerisinde kullanılan sembollere kitabın girişinde yer verilmesi, okuyucu açısından önemli bir kolaylık sağlamaktadır (Abdurrahman, 2000, 15-17,57).

Taha Abdurrahman'ın, düşünsel projesini inşa ederken attığı önemli adımlardan birisine dair şu ifadesini aktarmamız yerinde olacaktır: “Geleneği inşa eden metinlerin- özellikle kelâm ilmi metinlerinin- çıkarım yapısını incelemeye başlamakla attık. Bu incelemede söylem analizi teorileri ve diyalektik argümantatif teorilerden en yeni olanlarını esas aldık. Bu adımda açığa çıkarmaya çalıştığımız hususlardan biri de Arapça üzerinden bir bilimsel söylem modeli inşa etmenin imkânıdır. Başka bir ifadeyle modern söylemsel ve argümantatif analiz teorilerden yararlanarak, onları Arap dilinin özgül beyan imkânları uyarınca düzelterek Arapçanın beyan ve bildiri imkânlarını kullanan bir model inşa etmek” (Abdurrahman, 2023, 77).

Eser ile ilgili değinilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, yazarın mantık- kelâm ilişkisini inşa etmeye gayreti ve gelenekte bunun daha önce nasıl gerçekleştiğini göstermeye çalışmasıdır. Ayrıca Taha Abdurrahman kendisinin de belirttiği

üzere modern mantıktan yararlanacağını ifade etmiş, eserinde sembolik mantığa sıkça yer vermiştir. Onun mantık ile olan ilişkisi, düşüncesini anlama açısından oldukça önemlidir. Ona göre mantık; “herhangi bir akli bilginin sıhhatinden söz edebilmek için onun, disipline edici sistemli bir mantık uyarınca üretilmesi gerekir” (Abdurrahman, 2023, 61). Taha Abdurrahman sürekli olarak mantık ile anılmasının sebeplerini zikrederken mantığa dair iki kitap yazdığını belirtir. Bunlardan birincisi *el-Mantık ve'n-Nahvu's-Sûrî* iken diğeri onun ifadesiyle “Müslümanların münâzara metodolojisini sembolik bir forma kavuşturmaya çalıştığı” *Fî usûli'l-hivâr ve tecdîdi ilmî'l-keîâm* adlı eseridir (Abdurrahman, 2023, 63). Bu nedenle onun nazarında *Fî Usûli'l-hivâr ve tecdîdi ilmî'l-keîâm* aynı zamanda bir mantık eseridir.

Taha Abdurrahman, filozofların mantık bilgisinin kelâmcı ve fıkıhçılarınkinden çok fazla olduğu iddiasına katılmaz. Aksine bazı kelâmcı ve fakihlerin filozoflardan bu anlamda çok önde olduğunu ifade eder. Zira bu iki gurup mantığa müstakil bir alan olarak yaklaşmış ve felsefe dışında kendi uzmanlık alanlarında onu kullanmışlardır. Aynı zamanda filozoflar felsefi söylemleri ve iddiaları ile mantıksal iddiaların arasında bir fark olduğunu görememişken kelâmcı ve fakihler; mantık ve iddiaları arasında bir ayrıma gitmiştir (Abdurrahman, 2022, 61).

Fî usûli'l-hivâr, Taha Abdurrahman felsefesinin önemli sacayaklarından biri olup, onun diyalog düşüncesi ve yenilik projesini anlama açısından önemli bir kaynaktır. Taha Abdurrahman kendi ifadesiyle “risk içeren ve cesaret gerektiren bu projeye girişmenin” (Abdurrahman, 2022, 19) Arap-İslâm geleneğini ve bu geleneği şekillendiren bilimsel metodolojiyi anlamak istediğini ifade etmiştir. Taha Abdurrahman, halihazırda geleneği anlamaya çalışan gayretlerin birçoğunda metodolojik anlamda problemler olduğunu ifade etmektedir.

Bunun nedeni bu metodolojilerin dışarıdan alınmış ve gelenekle bağlarının olmamasıdır. Zira bu yöntemler geleneğe ters düşen farklı entelektüel alanlardan ödünç alınmıştır. Aynı zamanda bu yöntemlerin geleneğe yabancı olması, geleneği tamamlayamamasına da neden olmuştur.

Taha Abdurrahman, ele aldığımız çalışmanın ismine dair bir anlaşmazlık ve kapalılık (الالتباس) olduğunu ifade eder. Taha Abdurrahman bu çalışmasının kelâmın sorunları ve kelâma yöneltilen eleştirilere bir cevap sadedinde olmadığını, aksine bu eserde asıl ilgilendiği hususun kelâmcıların kullanmış oldukları mantikî aletler olduğunu beyan eder (Abdurrahman, 2000, 20). Ayrıca eserin isminde bulunan hivâr (diyalog) Taha Abdurrahman'ın düşüncesinde ve eserlerinde sık sık karşılaştığımız kavramların başında gelmektedir. Hivâr kavramını *el-Hivâru ufukan li'l-fikr ve Hivârât min ecli'l-müstekbel* gibi eserlerde de kullanır. 2017 yılında yayınlanan *Suâli'l-ünfi beyne'l-itimâniyye ve'l-hivâriyye* adlı eserde onun diyalog kavramına olan ilgisinin düşünce hayatı boyunca sürdüğünü göstermektedir.

Eserin isminde 'tecdid' kelimesinin yer alması önemli bir olgudur. Zira yazar tecdid fikrini diğer eserlerinde sürekli olarak, dînî amel ve akıl gibi kavramlar ile ele alır ve İslâm düşüncesinde tecdid fikrini ele alan düşünürlerin sistemleri ile kendi teklifi arasında ne gibi farklılıklar olduğunu ifade eder. Taha Abdurrahman'ın modernlik düşüncesi yeniyi ihdas etmek ile de alakalıdır. Yani özgün olan fiildir. Felsefî modernlik ise onun nazarında, "sahibini özgün felsefi fiile ulaştırın felsefi davranıştır." (Abdurrahman, 2023, 49). Onun yenilik anlayışının özünde ahlaki bir kimliğin var olduğunu belirtmek gerekir.

Taha Abdurrahman, eserinin mukaddimesinde İslâm kültürü ve felsefe ilişkisi bağlamında önemli bir noktaya temas

eder. Ona göre Arapların gerçek anlamda moderniteye dahil olabilmeleri için Arap-İslâm kültürü ile olan ilişkilerini kesmelerini savunanlar ile bu kültürün yalnızca felsefe ile olan bağının devam ettirmesini savunanlar farklı görünseler de aslında ortak bir noktada buluşurlar. Bu nokta her iki gurubun da İslâm geleneğinin reddini ve onun yerine yabancı geleneğin ikamesini düşünmeleridir. Zira İslâm geleneğinden kalmasını istedikleri felsefî birikim aslında Yunan felsefesidir. Bu nedenle her iki görüş sahibi de aslında ortak bir noktada buluşmaktadır. Yazar her iki görüşün de yanlış olduğunu, bu geleneğin herhangi bir değerini/aslını ondan ayırmanın mümkün olmadığını, bu nedenle de zikredilen iki gurubun yeniye davet ettiğini, kendisinin ise eski olana insanlara çağırıldığını belirtir. Taha Abdurrahman bu noktada kendisinin yeni araştırma yöntemlerini önemseydiğini ancak bunu yaparken İslâm geleneğinin göz önüne alınması gerektiğini düşünür. Bu nedenle o aslında eser boyunca Arap-İslâm geleneğinin bir diyalog pratiği olan ve münâzara diye isimlendirilen kavramın kelâmın geleceği açısından nasıl bir fonksiyonu olacağını temellendirmeye çalışır (Abdurrahman, 2000, 19-20).

Yazar, diyalogun kendisine has birtakım erdemleri bulunduğuna temas eder. Bunlardan ilki hakikate giden yolun tek değil aksine birden fazla olduğunu anlamak için diyaloga olan ihtiyaçtır. İkincisi ise diyalog/hivârın farklı tarafların birbirleri ile olan iletişimine imkân sağlamasıdır. Bu şekilde taraflar kendi delillerini, karşı tarafa olan itirazlarını sağlıklı bir zemin üzerinden iletebilecek, aralarında bulan muhalefet son bularak haklı olanın görüşü kabul edilecektir. Üçüncüsü, iki tarafın bir konu hakkında diyalog içerisinde bulunanların akıllarını aktif hale getirerek, idrak güçlerini arttırmasıdır (Abdurrahman, 2000, 20-21).

Taha Abdurrahman'a göre İslâmî münâzara her ne kadar Yunan felsefesinde bulunan cedelden etkilenmiş ise de aslında Kur'ânî bir cedel düşüncesine dayanmaktadır. Ayrıca ona göre münâzara Müslümanların elinde hiçbir zaman çatışma ve niza için kullanılmamıştır. Aksine münâzara onlara göre doğru bilgiye ulaşmasının ve akl-ı selimin çalışmasıdır. Taha Abdurrahman'ın eserinin temeline yerleştirdiği münâzara kavramı, İslâmî ilimlerin özellikle kelâm ve fıkıh alanları ile ilgili doğrudan ilgilidir. Ancak münâzara ve cedelin daha geniş anlamda İslâm düşüncesinin tamamında yer aldığını vurgulamak gerekmektedir. Onun İslâmî münâzara ile ilgili vurguladığı hakikati ortaya çıkarma amacının olduğu, iki tarafın bunlar dışında herhangi bir gayesinin olmadığı düşüncesi gelenekte tam anlamıyla karşılığını bulamamıştır. Örnek vermek gerekirse Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ile Nûreddin Sâbûnî (ö. 580/1184) arasında gerçekleşen tartışma da tarafların birbirlerine galebe çalmak ve mecliste bulunanlar önünde diğer tarafı aşağılamak için hamleler yapmışlardır (Râzî, 2016, 31-32, 39). Bu nedenle münâzara hakkında her ne kadar olumlu ve hakikati ortaya çıkarma gibi bir niyet olsa da insan olmanın tabiatı gereği tartışmanın seyrinin belirli bir ahenk içerisinde ve asıl hedefe odaklanarak devam etmesi çoğu zaman mümkün olamamıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde Taha Abdurrahman iki ana başlık altında diyalogun (الحوار) yapısını ve mertebelerini zikreder. Aynı zamanda o diyalogun tabiatını anlamaya çalışır. Ona göre diyalogun üç aşaması vardır. Bunlar; hivâr, muhavere ve tehavürdür. Yine bu bölümde felsefesinin önemli kavramlarından biri olan tedavül hakkında konuşur ve dilsel tedavülün şartlarından bahseder. Tedavül (edimbilim) kavramı Taha Abdurrahman düşüncesini anlamının en önemli kavramlarından (التداول اللغوي) biridir. Taha

Abdurrahman'a göre Grek felsefesinde aklın sözle ilişkilendirilmesi doğru olsa da İslâmî dilsel dolaşıma (tedavüle) uygun olanın amel olması gerekir. Müslüman halkın gözünde akıllı kişi ameli ile bilgi kazanan -ki bu tecrübe, ibadet ve duaya işaret edebilir- olarak anlaşılır (Abdurrahman, 2021, 78).

Taha Abdurrahman bütün diyalog (hivâr) aşamalarının hitâbî faaliyetler (فعاليات خطابية) altında toplandığından bahseder. Bütün bu dilsel faaliyetler aynı zamanda delile dayalı bir metni (النص الاستدلالي) ve (التداول اللغوي) dilsel dolaşımın şartlarını uhdesinde barındırmalıdır. Bu iki şart diyalog için genel şartlar kabilinden kabul edilir (Abdurrahman, 2000, 35-36). Taha Abdurrahman'a göre felsefenin dili, bilimsel bir dil değildir. Felsefenin dili ise bilimsel dilin aksine doğal dildir. Doğal dilin, argümantatif yapıda ve esnek deliller kullandığı, inkâr edilmez bir gerçektir. Felsefenin "argümantatif yapıda" olması onun değerini düşürmez. Bu durum onun içerik açısından daha zengin olmasına ve gündelik konulara daha hâkim olmasına imkân tanır. Bu şekilde felsefe yenilenebilir ve özgünleşebilir (Abdurrahman, 2023, 59).

Taha Abdurrahman, düşünce üretimini yeniden başlatmanın felsefî özgünlükte bir zorunluluk olduğunu belirtse de bu ona İslâmî olma özelliği katmamaktadır. Özellikle Grek felsefesi ile İslâm felsefesinin yakın ilişkisini farklı biçimlerde devam ettirmeye çalışanlara karşı o daha kapsamlı bir teklifte bulunur: "Bu yüzden mecazi özgünlüğü, Grek felsefi alıntının sınırlarını aşan, hareket noktasını İslâmî yerlinin içerdiği özel soru ve delillerin oluşturduğu ve başkalarından alıntılacağı her şeyde bu yerlinin gereklerinin yerine getirilmesine uyan gerçek bir özgünlükle değiştirmemiz gerekir. Biz bu gerçek özgünlüğe bağlantılı özgünlük (el-ibdâ'ıyyetu'l-mevsûle) adını veriyoruz. O hâlde özgün İslâm felsefesi, İslâmî yerliye dayanan felsefedir. Bu yerli, özel İslâmî dolaşım alanının ürünü olduğu için- nitekim

alıntı da Grek dolaşım alanının ürünüdür- bağlantılı özgünlüğe sahip İslâm felsefesinin de açık bir dolaşımsal felsefe niteliği taşıması gerekir. Yine her dolaşımsal felsefe gibi İslâm felsefesinin de gerçekleştirmeye çalıştığı evrenselliğin soyut değil, müşahhas evrensellik olması icap eder.” (Abdurrahman, 2021, 67).

Taha Abdurrahman’ın bu eserdeki düşüncelerini anlamak için “münâzara” ile “cedel” kavramları arasındaki farkı iyi ayırt etmek gerekir. Cedelde tarafların birbirlerine üstünlük kurması çabası varken, münâzara ise cedelden farklı olarak hakikati elde etmeyi amaçlamaktadır. İslâm felsefesinin özgünlüğünün Grek felsefesinden bağımsız olarak varlığını temellendirmeye çalışan Taha Abdurrahman, buna örnek olarak usûl ilmi, münâzara, tasavvuf ve kelâmda problem edilen bazı meselelerin tamamıyla özgün olduğunu ifade etmektedir (Abdurrahman, 2021, 64).

Yazarın düşüncesinde hivâr kelimesinin önemine dair Arap düşünür Wael B. Hallaq: “...kendisinin hivâr (diyalog, tartışma) dediği şeye döktüğü diyalektik enerjiyi gizleyemez. Diyalog onun felsefî-ahlakî projesinin köşe taşlarından biridir ve- Habermasçı anlamda- sadece bir iletişim biçimi değil, özneyi icra eden esaslı bir teknoloji de oluşturur. Çünkü hivâr sadece ahlakî bir tartışma değil, aynı zamanda bir epistemolojik üretim biçimi olan eyleme dayanmak için eğitilen ahlakî özneyi gerektiren bir tartışmadır”, demektedir (Hallaq, 2020, 51).

Çalışmanın ikinci bölümünün başlığı Kelâmî Yöntem-Münâzara’dır (المنهج الكلامي-المناظرة). Taha Abdurrahman, felsefî kelâmın geleneksel kelâm ilminin genişletilmesi anlamına geldiğini düşünmektedir. Yazar bunun diyalog nazariyelerinin ve yeni delillerin kelâma girmesiyle olacağını söyler. Bu bölümdeki amacımız, daha önce İslâmî üretim biçimlerinden biri

olan teoloji biliminde inşa edilen diyalog modelinin doğrulanmasının yönlerini ele almaktır (Abdurrahman, 2000, 61).

Bu bölüm altında üç ana başlık bulunmakta olup, bunlar; kelâm ilminin itibarını yenilemek, münâzara yönteminin usulleri ve modern diyalog mantığı ve münâzaradır. Taha Abdurrahman, kitabının bu bölümünde önemli bir başlık açar ve münâzara etiğinden (أخلاقيات المناظرة) söz eder. Ona göre münâzarada bulunan her iki kişi de bilgi ve konum olarak birbirlerine yakın olmalıdır. Böylelikle birinin büyülenmesi ve diğer tarafı hakir görmesinin önüne geçilecektir. Bu iki kişi aynı zamanda birbirlerine süre vererek ne düşündüklerini tam anlamıyla idrak etmelidir. Münâzara tarafları buna ek olarak birbirlerine karşı herhangi bir fiil veya söz ile kötü davranışlardan uzak durmalıdır. Münâzara esnasında taraflar hakkın ortaya çıkması için birbirlerine yardımcı olmalı ve hakikatin hasmının elinde zuhur etmesi durumunda onu kabullenmelidir (Abdurrahman, 2000, 75). Münâzara yöntemi her ne kadar çoğu İslâmî bilgi alanlarında ele alınıp, kullanılsa da hiçbiri bu anlamda kelâm gibi olamaz. Zira bu ilim yalnızca farklı dînî gurupların yüzleşmelerini değil kendi içerisinde de farklı mezheplerin yüzleşmesine tanıklık etmiştir. Bu nedenle bu ilmin akidevî münâzara ilmi olduğunu belirtmektedir (Abdurrahman, 2000, 70).

Taha Abdurrahman'ın bu bölüm içerisinde değindiği önemli bir husus ise İslâmî ilimler içerisinde kelâm kadar münâzara ve cedel ile ilişki içerisinde başka bir ilmin olmamasıdır. Bu nedenle aslında münâzara akidevî sıfatına layıktır (علم المناظرة العقدي) (Abdurrahman, 2000, 70). Gelenek içerisinde kelâmcıların münâzara ile olan ilişkisi yazarın bu düşüncesini doğrulamaktadır. Onların doğrudan münâzara alanına dair eser teliflerinin yanı sıra özellikle saray içinde ve

seyahatler esnasında farklı mezhep ve din müntesipleri ile olan münâzaraları geleneğimizde sıklıkla karşılaştığımız bir olgudur. Bu anlamda Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Kâfiye fi'l-cedel*'i, Âmidî'nin (ö. 631/1233) *Kitâbü'l-Cedel* adlı eseri ile Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) Bizans sarayında II. Basileios ve maiyetinde bulunanlar ile arasında gerçekleşen münâzara örnek olarak verilebilir.

Faslı yazar bu bölümde münâzaranın; felsefe, kelâm ve fıkıh eğitiminde bu alanda eser telif eden ulemâ ve hukemânın yapıp ettiklerini anlatmaktan ziyade aslında onların düşüncelerinin altında yatan fikri arka planın analizini yapmaya imkân tanıdığını ifade eder (Abdurrahman, 2000, 92-93). Bu konunun bugün kelâm alanında oldukça önemli olduğu söylenebilir. Zira modern kelâm tartışmalarının önemli alanları olan deizm, agnostisizm gibi fikrî akımlar ile sağlıklı ve belirli bir yönetime bağlı tartışma geliştirmek hem İlahiyat öğrencilerinin eğitimi hem de alanın gelişmesi için önemli bir farkındalık olarak durmaktadır.

Üçüncü bölümün başlığı kelâmî istidlâldir. Yazar bu bölüm içerisinde kıyas ve mümâsele kavramlarını derinlemesine ele alarak, onların müsellemler oluşuna ve ayrıca tabiatlarına dair önemli noktalara temas eder. Taha Abdurrahman'a göre kıyas veya bir başka adı ile *istidlal bi's-şahid ale'l-gaib*, kelâmcıların bildikleri ve münâzaralarında kullandıklarında üç üsluptan biridir. Bunlar; kıyas, istinbat, istikra (Abdurrahman, 2000, 97). Abdurrahman bu bölüm altında mümasele kavramı üzerine konuşurken zat-sıfat ilişkisi üzerinden kelâmcıların geçmişte ne tarz bir akıl yürütme gücüne sahip olduklarını detaylı bir biçimde ele almaktadır. Özellikle onun, kelâmcıların mümasele üzerine yaptıkları çalışmalar ile modern dönem mantıkçılarından B. Russel, J. Johann Wittgenstein, G. W. Leibniz gibi isimlerin düşünceleri arasında büyük benzerliklerin

olduğunu ifade etmesi oldukça dikkat çekicidir (Abdurrahman, 2000, 131). Bu nedenle onun asıl amacı aslında kelâmın bugünün soru ve sorunlarına dair cevap verecek yeni bir söylem üretme kapasite ve yöntemine sahip olduğunu göstermek noktasında yoğunlaşmaktır (Abdurrahman, 2000, 141).

Eserin dördüncü bölümünün başlığı kelâmî akılcılıktır (العقلانية الكلامية). Bu bölümde Taha Abdurrahman'ın, Arap veya İslâm akli düşüncesini reddederken Muhammed Abid el-Câbirî ve Muhammed Arkun'un fikirlerine temas ettiğini ve her iki ismin fikirlerini detaylı bir biçimde ele aldığını görmekteyiz. *Fî usûli'l-hivâr*'ın konusu Taha Abdurrahman kendi ifadesiyle gelenekte diyalektiğin metodolojisini anlamaktır (Abdurrahman, 2022, 57). Bu metodoloji mantıksal ve dilbilimsel iki soru ile yakından ilişkilidir. Muhammed Arkun ve Câbirî'nin söylemlerini bu anlamda değerlendiren Taha Abdurrahman, Câbirî'nin bu metodolojisinde, akılcılığın eksik olduğunu, Arkun'un ise bu metodolojiye aşırı ve abartılı bir akılcılık atfettiğini düşünür. Dilbilimsel alanda ise Arkun, 'İslâmî metodolojiyi kurumsallaştırmak' için modern dili kullanmak gerektiğine inanırken; Câbirî 'İbn Rüşdçü felsefi düşünce' dışında, İslâmî geleneğin bütününe içine alacak şekilde Arap dilbilimi ile bir genelleştirmeye ihtiyaç olduğunu ifade eder. Taha Abdurrahman iki isimden farklı olarak mantıksal-dilbilimsel bir yöntem ile bizzat kendisi böyle olan bir alan olan münâzara alanına uygulamıştır. Taha Abdurrahman, bu iki isme karşı olan eleştirilerinin bütünüyle mantıksal gerekçeler olduğunu da özellikle vurgular (Abdurrahman, 2000, 148-153). Taha Abdurrahman bu bölümde kelâm ilminin geleceğiyle ilgili de önemli noktalara temas etmektedir. O eserlerinin tamamında görüleceği üzere kelâma bugünün söylem ve düşüncesinden uzak kalmadan, kökleri İslâm şeriatına dayanan bir yöntem ile

hasmın getirmiş olduğu deliller ve güncel sorunlar ile ilgilenme rolü vermektedir (Abdurrahman, 2000, 157).

Sonuç olarak eser, Taha Abdurrahman'ın yenilenme düşüncesinin önemli yönlerinden biri olan kelâmın yenilenmesine dair önemli bir tartışma alanı açmıştır. Onun kelâm-mantık ilişkisi ve münâzara üzerinden bu yenilenmeyi inşa etmesi düşünce dünyamızı yeniden gözden geçirme ve gelenek-modern dünya ilişkisini anlama açısından önemli kazanımlar sağlayabilir. Yazarın Arap-İşlm geleneğine hak ettiği değer iade etme gayreti olması da özgün bir felsefe girişiminde bulunma açısından kıymetlidir. Bu şekilde o, mevcut entelektüel krizin İşlm'ın içerisinden çözüm bulunabileceğine inanmaktadır. Taha Abdurrahman'ın kavram üretme, klasik kavramları bugün modern bağlamlarla ve modern isimlerin görüşleriyle kıyaslama, anlama ve ortaya koyma çabaları, geleneğe bakış ve İşlm ilimlerin doğasına dair teklifleri mit ederiz ki modern İşlm düşüncesine değerli bir hareketlilik getirecektir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Taha. *Amel Sorunsalı -Bilim ve Düşüncenin Pratik Temelleri Üzerine Bir Araştırma-*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Pınar Yayınları, 2021.
- Abdurrahman, Taha. *Dilsiz Olmaz -Dil ve Mantık Üzerine Bir Söyleşi-*. çev. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2022.
- Abdurrahman, Taha. *Fî Usûli'l-Hivâr ve Tecdîd-i 'İlmi'l-Kelâm. Dârülbeyzâ: el-Merkezü's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 2. Basım, 2000.*
- Abdurrahman, Taha. *Hakikat Arayışı -Geleceği İnşa Ufkunda Konuşmalar-*. çev. Muhammet Ateş. İstanbul: Pınar Yayınları, 2023.
- Hallaq, Wael. *Modernitenin Ruhu -Abdurrahman Taha Felsefesinde Ahlak ve Yeni İnsan.* çev. Tahir Uluç. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Râzî, Fahreddin. *Münâzarât Dinî ve Felsefî Tartışmalar.* çev. Ömer Ali Yıldırım. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.